

KOMIŠKI OGNJUŠ

Prilog narodnom vjerovanju na otoku Visu

NEVENKA BEZIĆ-BOŽANIĆ
Roseweltova 60
21000 Split

UDK 392.16(497.18)
Prethodno priopćenje
Preliminary communication
Primljeno: I.XII.1995.

Prirođeni majčinski nagon od postanka ljudskog roda bio je zaštita potomstva od svih mogućih zala. Neuke žene vjerovala su u uroke, zle oči, u promjene u prirodi koje nisu mogli shvatiti. Na srednjedalmatinskim otocima bio je običaj da se djetetu preko povoja veže vrpca s raznim privjescima kao što su školjke okovane u srebro, rog, ključić, svetačka medaljica i mali medaljon sa svetačkim moćima. Svaki privjesak imao je u narodu svoj značaj i vrijenost. Skup takvih privjesaka u Komiži i na otoku Visu zvao se ognjus, zapravo Agnus Dei izgovoren na čakavskom dijalektu. U ovom prilogu objavljeni su privjesci rijetko sačuvani i danas potpuno izgubljeni, a imaju svoj značaj u kontekstu kulture življenja na hrvatskoj obali Jadrana.

Prirođeni majčinski nagon od nastanka ljudskog roda težio je da sačuva svoje potomstvo od svih mogućih nevolja, zala i bolesti. Majke su pribjegavale svim mogućim načinima da svom djetetu sačuvaju život i zdravlje. Vjerovanje u uroke prenošeno je iz stoljeća u stoljeće, iz pokoljenja u pokoljenje pa nije mimoišlo i živalj na jadranskim otocima. Iako je novo doba donijelo nova saznanja, a uroke potislo negdje u daleku prošlost još uvijek kad se pogleda malo dijete uobičava se reći: *Ajme meni lipega diteta - ne bud' mu uroka ili ne bud' mu zla.*

Neuka i skromna majka, koja je rađala velik broj djece što najčešće umirahu do prve godine života zbog teških ekonomskih prilika, dječjih bolesti i neznanja. Osim toga bilo je rašireno vjerovanje da neka zla osoba može ugroziti dijete svojim pogledom, pa su se majke dovijale na razne načine da zaštite dijete i sačuvaju mu život.

I Komižu na otoku Visu potresale su epidemije dječjih bolesti, mnogo se djece rađalo, ali je mnogo i umiralo.¹ Iako je to mjesto imalo stalnog liječnika već potkraj 18. stoljeća ipak je ponekad bilo nemoguće suzbiti zarazu crijevnih bolesti, difterije i šarlaha, pa je bilo godina da je umrlo više od stotinu djece u dobi od novorođenčadi do četiri godine života.² Stoga su se majke zavjetovale u crkvi, stavljale su u kolijevku svetačke

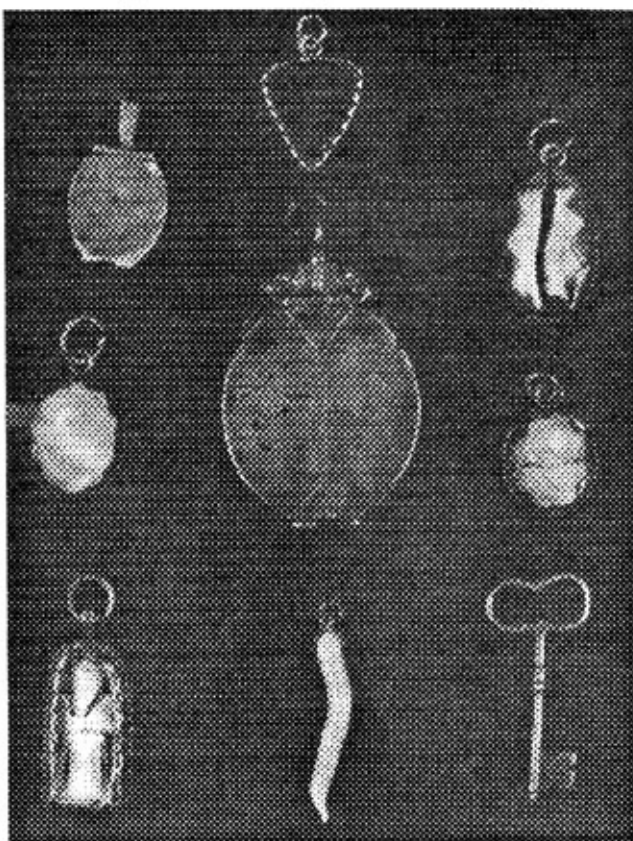
1 N. Bezić-Božanić: *Stanovništvo Komiže*, Split, 1984, str. 146-148.

2 Ista: *Zdravstvo na otoku Visu u prošlosti*, *Pomorska medicina IV*, Beograd, 1987, str. 33-38.

moći i razne druge sitnice da bi zaštitile svoje dijete podjednako od bolesti, ali i od "nauda" - uroka, u koje su vjerovala.

U Komiži je bio običaj da se djetetu preko povoja u struku veže vrpca na kojoj su bili nanizani privjesci pod nazivom *ognjuš*. Bili su to privjesci kao što je koraljni rog sa srebrnom karičicom na vrhu, stakleno srce uokvireno tankim srebrnim okvirićem u obliku prepletene vrpce, ključić,³ mali medaljon za svetačke moći s jednostavnim ugraviranim biljnim i geometrijskim ukrasom u obliku mrežice, lik nekog sveca od voska u metalnoj kutijici sa staklenim poklopcem, te dva puža okovana srebrom s ukrasom prepletene užeta i rubom s trokutastim završecima. Jedan privjesak je poklopac puža zvanog turban hrapavi s nutarnje strane

ravan s urezanim viticom, a s vanjske strane izbočen nepravilno s udubinom najčešće u obliku polumjeseca, pa ga u Komiži zovu *mtsec*. Postoji u narodu vjerovanje da taj poklopac donosi sreću pa ga zovu i *kamen sreće*, a okovan u metal služi i kao nakit. Drugi puž poznat je pod imenom *žabica*, *gudanić* i *miš*, a u Komiži pod imenom *prahuja*. Oba puža mogu se naći u većim dubinama kamenitog tla Jadranskoga mora.⁴ Srebrni okovi izrađivani su jednostavno u tehnici lijevanja ili iskucavanja, ukrašeni nevještim cvjetnim ili geometrijskim ukrasima u tehnici cizeliranja. Postojali su i veći moćnici obično jajolikog oblika u obliku

kutijice, koji se vješao oko vrata ili stavljao pod jastuk. Jedan takav sačuvani ima u gornjem dijelu ukras s volutama što drži karičicu da se moćnik može objesiti. Poklopac je srebrni s urezanim križem u sredini ukrašen kosim crticama, uokolo su male vitice a kopča je ista kao i na

3 O ključu i ključiću vidi J. Chevalier-A. Gheerbrant: *Rječnik simbola*, Zagreb, 1983, str. 261, 262.

4 J. Radić: *Lice mora*, Makarska, 1991, str. 29, 31. Zahvaljujem č. s. dr. Editi Šolić na podacima o školjkama. U Etnografskom muzeju u Splitu čuva se jedan privjesak od školjke okovane u srebro koju je nabavila za muzej kustosica Žarka Mladineo iz sela Podšpilja na otoku Visu 1961. godine. Prema kazivanju Mandine Sviličić ta se školjka s još nekim privjescima vezivala novorođenčetu preko povoja, a poslije su ga neka djeca nosila oko vrata do svoje pete godine.

malom medaljonu. Kao se moćnik otklopi pod staklom su sitne čestite moći s ceduljicama na kojima su ispisana imena svetaca: sv. Petra, sv. Pavla, sv. Marka i sv. Luke. Ovi mali privjesci i moćnici nastali vjerovatno negdje u 19. stoljeću prenosili su se u pojedinoj obitelji s pokoljenja na pokoljenje i pomalo se taj običaj gubio u prvoj polovici ovoga stoljeća. Običaj je ostao tek u sjećanjima starica rođenih potkraj 19. i prvih godina 20. stoljeća.⁵ Generacija rođena iza Prvog svjetskog rata više ne zna za taj običaj.

U drugoj polovici 19. stoljeća u Komiži je djelovalo nekoliko zlatara doseljenika iz drugih dalmatinskih mjesta, koji očito nisu bili osobito vješti majstori, što se vidi po rustičnoj izradi navedenih predmeta, koji nisu kupovani sigurno izvan otoka. No ti su zlatari zadovoljavali potrebe skromnih mještana za ponekim srebrnim ili zlatnim predmetom.

Tako se polovicom prošloga stoljeća nastanio u Komiži zlatar Ivan Milašić iz Staroga grada na otoku Hvaru oženivši se Jerkom Božanić, pa je tu i umro 1861. godine. Zatim rade u Komiži između 1862. i 1870. godine hvarski zlatari Juraj i Kuzmo Zudenigo, a potkraj stoljeća trogirani Petar Sasso Dominikov i Jerolim Petrić rečeni Raspada, koji se oženio Anticom Torre. Od 1871. godine u Komiži djeluje domaći zlatar Andrija Vitaljić Nikolin, a od 1894. godine nastanio se tu Prano Rok Ravalico iz Poreča.⁶

Ognjuš u čakavskom narječju zapravo znači "Agnus Dei" - jaganjac božji, u nekim krajevima poznat i pod imenom *janus* i *janjuš* (Dubrovnik, Istra).⁷ Pravi njegov oblik je janje s križnim svetokrugom oko glave i zastavicom pridržavanom desnom nogom. Predstavlja Krista, a ustanovljen je u 4. stoljeću da bi potisnuo poganska vjerovanja i njihova znamenja.⁸ Izrađivao se od voska u obliku medalja, blagoslivljao od strane svetog Oca Pape na dan sv. Agate (Janje). Danas taj znamen u Hrvatskoj izrađuju sestre Karmelićanke od voska izmješanog svetom vodom i balzomom u Brezovici kod Zagreba.

U komiškom ognjušu nije bilo medaljica Agnus Dei, no zacijelo prema starijoj tradiciji svi privjesci zajedno dobili su to ime. I školjka je znamen kršćanstva, nosili su je hodočasnici na odjeći ili šeširu. Školjke su u nekim našim krajevima prihvaćene kao prišiveni ukras na odjeći (Dalmatinska Zagora), a na primorju kao nakit.

Na otoku Braču naziv "onjušić"⁹ ima mali jastučić, najčešće izrađen od crvene svile napunjen s tri zrna pšenice, komadićem blagoslovljene

---

5 Ognjuš su mi pomogle prikupiti i pojasniti moja zaova Kate Božanić-Kaštriotić i teta Tonci Mardešić-Šćulina žena Andrije, negdje 1966. godine.

6 N. Bezić-Božanić: N. dj. (1), str. 126.

7 P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I, Zagreb, 1971, str. 754. - *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio VIII, JAZU, Zagreb, 1917-1922, str. 759.

8 *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979, Agnus Dei, str. 105, 106; školjka str. 559.

9 P. Šimunović: *Ogled jezičnih osobina bračke čakavštine*, *Narodna umjetnost*

maslinove grančice, par zrna tamjana, malo slame iz crkvenih božićnih jaslica i svetačke medaljice. Oni imućniji okivali su u srebro školjke i kupovali neke druge srebrne privjeske kojih je trebalo biti pet komada i vezivali ih nanizane na vrpce djeci preko povoja. Jedan stariji običaj je bio da se djetetu kod prvog iznošenja iz kuće veže na nožici uzica učinjena od braveće kože da štiti dijete od uroka.¹⁰

I hvarske majke vjerovale su u uroke, pa je o tom običaju još daleke 1898. godine zabilježio Antun Ilija Carić: "Naša majka seljanka čvrsto je uvjerena da joj nikakove oči ne će ureći djeteta, ako mu drži u povoju blagoslovljena lišća i voska, koji se blagoslivlje u bijelu subotu Velike sedmice ili u dan Gospe svijećnice (kandelora). Ali će dijete biti bolje očuvano, ako mu drži u povoju komadić kruha. Eto zašto kruha. Naši seljani jako poštuju kruh, a zovu ga 'blago božje', a to zato, jer im je on svagdanjom hranom: jer ga svećenik za službe božje pretvara u samo 'tijelo i krv Isukrstovu'. ... Ali najbolje se može sačuvati dijete od uroka, ako mu držiš u povoju neku vrst starinskog novca, koji naši seljani zovu 'križni bečić'. Takovi su starinski novci sasvim rijetki, pa je svaka naša majka presretna, kad ga može odakle dobiti. O 'križnom bečiću' možemo tek toliko reći da je na njemu otisnut mali križ. Od uroka čuva dijete pako onaj križ, koji je na njemu otisnut".¹¹

Do tog novčića bilo je teško doći, jer je on nasljeđivan i čuvan u obitelji. Majke su se bojale žabe, zeca i zmije, pa da bi ih pretekle da ne naškode djetetu, takve bi male srebrne privjeske stavljale u povoj. Ni na otoku Visu, ni Braču, ni Hvaru nije se smjelo hvaliti lijepo i napredno dijete, već je trebalo govoriti *ne budi mu zla i petati roge*, što je značilo stisnuti dva srednja prsta na dlan, a s kažiprstom i malim prstom oblikovati rogove. Rog se stavljao na sve ono što se moglo ureći. Imućniji otočani stavljali su djetetu rog od koralja, a sirotinja rog od jareta u Komiži poznat kao *rokčić od jarcića* koji se obješen o vrpce stavljao djetetu oko vrata.¹² Međutim, rog je poznat na čitavom Mediteranu kao najsigurnija zaštita od svih mogućih zala ne samo kod djece već se rog stavljao i na kuću, staju, životinje i slično.

Većoj djeci u Komiži sašilo bi se na donju odjeću tzv. *obitelce*, a to je bila mala medaljica moći ili niti s misnog ruha, sve zamotano u komadić platna da bi štitilo dijete ne više toliko protiv uroka koliko se smatralo da ga božja milost brani od bolesti. Donedavno je postojao običaj u Komiži da se u temelje nove kuće ubaci komadić maslinove grančice blagoslovljene na Cvjetnicu, zrna tamjana, komadić stare planite ili stole i mali dio svećeničke kape u obliku križa poznate pod imenom biret. Da

---

11.12. Zagreb, 1975, str. 511.

10 J. Miličević: *Narodni život i običaji na otoku Braču*, Isto, str. 426-427.

11 A. I. Carić: *Narodni običaji s ostrva Hvara, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, sv. X, Sarajevo, 1898, str. 159-160.

12 Kazivala Anka Bagdanović Paotova s otoka Biševa.

se i dalje ne bi uništavale stare svilene planite, danas se u temelje stavlja mali voštani Agnus Dei, za božju milost nad kućom i njenim ukućanima.¹³

U naše doba ovi običaji potpuno su nestali, a s njima i oni koji su još ponešto o njima znali. Opći napredak potisnuo je iz čovjeka vjerovanje u zle oči, vještice, demone, maciće i ine naude. No ljudski je da negdje u podsvijesti ponekad zatskre neke nedoumice, prst sudbine ili nešto slično što je nemoguće uhvatiti i objasniti, a možda ipak utječe na neke promjene u našim životima.

L'OGNJUŠ DI KOMIŽA

Un saggio alle credenze popolari sull'isola di Vis

(Sommario)

Un istinto materno che sale dall'epoca della genesi dell'essere umano fu il proteggere della discendenza da tutti i mali possibili. Le done incolte credevano in malauguri, occhi cattivi nei cambiamenti nella natura che non potevano capire. Sulle isole della Dalmazia centrale c'era un'usanza di unire intorno alle fasce del bambino una cordicella con diversi gingilli, per esempio una chiavetta, medaglietta santina o piccolo medaglione con poteri del santo. Ogni gingillio ebbe tra il popolo un suo significato e valore. L'assieme di tali gingilli fu chiamato a Komiža, sull'isola di Vis, col nome di *Ognjuš*, Agnus Dei detto in dialetto croato ciacavico. In questo nostro saggio troviamo pubblicati dei gingilli veramente rari, oggi completamente perduti, gingilli che hanno il loro valore nel contesto della cultura del vivere la litorale Croato.

(Traduzione da Božidarka Ščerbe)

---

13 Kazivao don Šime Vrsalović, komiški župnik.